

SOVYET VE SOVYET SONRASI DÖNEMDE AHISKA TÜRKLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI İNSAN HAKLARI İHLALLERİ VE AYRIMCILIKLAR*

Serhat KESKİN

Doktora Adayı
Araştırma Görevlisi
Sosyoloji Bölümü
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Hazar Ege GÜRSOY

Doktora Adayı
Araştırma Görevlisi
Avrasya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Öz: Ahıska Türkleri günümüz Gürcistan sınırları içerisinde kalan Samtshe-Cavahetya bölgesinde yaşamış olan Türk dilli, Müslüman bir topluluktur. Bahsi geçen bölge, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova (16 Mart 1921) ve Kars (13 Ekim 1921) antlaşmalarıyla Sovyetler Birliği'nin yönetimi altına girmiştir. 1944 yılında, Ahıska Türkleri diğer birçok Slav olmayan etnik grup gibi Sovyetler Birliği'nin güvenliğine tehdit oluşturdukları suçlamasıyla anavatanlarından Orta Asya'ya sürgün edilmişlerdir. Bu sürgün, Ahıska Türklerinin maruz kaldığı ne ilk ne de son hak ihlalidir. Ahıska Türkleri, Sovyet ve Sovyet sonrası dönemde birçok ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Ancak, günümüzde her ne kadar on farklı ülkeye yayılmış olsalar da, Ahıska Türklerinin bir kısmı anavatanlarına geri dönüş isteklerini muhafaza etmektedir. Bu makale Ahıska Türklerinin maruz kaldıkları hak ihlallerinin tarihsel ve hukuki boyutlarını, hem Sovyet hem de Sovyet sonrası dönemi kapsayacak şekilde analiz etmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın Krasnodar bölgesine yerleştirilen Ahıska Türklerine yönelik tutumu ve Gürcistan devletinin Ahıska Türklerinin geri dönüşüne ilişkin politikaları detaylandırılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahıska Türkleri, 1944 Sürgünü, Fergana Olayları, Krasnodar, Gürcistan Geri Dönüş Yasası

* Bu makalenin yayına hazır hale getirilme sürecindeki katkılarından dolayı Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün'e teşekkür ederiz.

HUMAN RIGHTS VIOLATIONS AND DISCRIMINATION AGAINST AHISKA TURKS IN THE SOVIET AND POST-SOVIET PERIODS*

Abstract: *Ahıska Turks (Meskhetian Turks) are a Turkish-speaking, Muslim community who were living in Samtskhe-Javakheti region of Georgia, which went under the control of Soviet regime in 1921 with the treaties of Moscow (16 March 1921) and Kars (13 October 1921) signed between Grand National Assembly of Turkey and the Soviet Union. In 1944, like many other non-Slavic nationalities, Ahıska Turks were accused of posing a threat to the national security of the Soviet Union and thus, were deported from their homeland to Central Asia. However, this deportation was neither the first nor the last human rights violation they have been subjected to. Ahıska Turks have experienced various human rights violations under both Soviet and post-Soviet periods. Although dispersed to ten different countries, some Ahıska Turks still preserve the desire to return to their homeland. This article aims to analyze the historical and legal dimensions of human rights violations and discriminations experienced by Ahıska Turks both in Soviet and post-Soviet periods. With that aim, this article pays special attention to the attitude of Russia towards Ahıska Turks resettled in Krasnodar region and the policies of Georgia regarding the repatriation of Ahıska Turks to their homeland.*

14

Keywords: *Ahıska Turks (Meskhetian Turks), 1944 Deportation, Fergana Events, Krasnodar, Georgian Repatriation Law*

* We would like to express our gratitude to Prof. Ayşegül Aydıngün for her contributions in the process of writing this article.

Giriş

Gürcistan'ın Samtshe-Cavahetya olarak adlandırılan idari bölgesinin Adıgön, Ahılkelek, Ahıska, Aspinza ve Bogdanovka ilçelerini kapsayan kısmında yüzyıllar boyunca yaşamış olan Ahıska Türklerinin¹ büyük çoğunluğu 14 Kasım 1944 tarihinde anavatanlarından koparılarak Orta Asya'ya sürülmelerinden yakın zamana kadar anavatanlarına geri dönme isteğini muhafaza edebilmişlerdir. Münferit girişimler ve Gürcistan'ın 2007 yılında çıkarmış olduğu 'Geri Dönüş Yasası' ile çok az sayıda Ahıska Türkü Gürcistan'a dönmeyi başarabilmiş, ancak onlar da kendi toprakları ve köyleri yerine Gürcistan'ın farklı bölgelerine yerleşmek zorunda kalmıştır.² Ahıska Türkleri günümüzde on farklı

1 "Ahıska Türkleri" adlandırmasının kullanımı özellikle 1980'li yıllarda yaygınlaşmıştır. Ahıska Türkleri, 1944 yılındaki sürgünden önce kendilerini "Kafkas Türkleri" olarak adlandırmaktayken, birlikte yaşadıkları halklar ise onları "Türk" olarak adlandırmış; Sovyet rejimi ise Ahıska Türklerini 1939 yılında "Azerbaycanlı" olarak kayıt altına almıştır. Gürcistan, Ahıska Türklerini "Müslümanlaştırılmış Gürcü" olarak tanımlamış, onların eski bir Gürcü kavmi olan Meshlerden geldiği tezini savunarak "Mesh" veya "Mesketyalı" terimlerini kullanmıştır. 1998 yılında gerçekleştirilen Lahey Müzakereleri'nde Ahıska Türkleri için İngilizce "Meskhetian Turks" adlandırılmasının kullanılması yönünde karar alınmış, ancak Gürcistan bu kararı dikkate almayarak "Meskhetian" adlandırmasını kullanmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, bu grubun nasıl adlandırılacağı siyasi bir boyut kazanmış farklı ülkeler farklı adlandırmalar kullanmışlardır. Ayşegül Aydıngün, "Resettlement and Belonging Among Cultural and Ethnic Kin: Meskhetian Turks in Turkey," *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 340-341; Serhat Keskin, Mehmet Oğuzhan Tulun ve Aytaç Yılmaz, "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum," *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül, Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 301; Hazar E. Gürsoy, "Etnik Bir Demokraside Azınlık Tanımı ve Azınlık Hakları: Gürcistan'daki Ahıska Türkleri," *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 375-384.

Bu makalede Serhat Keskin ve Hazar Ege Gürsoy'un "Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset" adlı projede 2015-2016 yılları arasında gerçekleştirdikleri derinlemesine mülakatlarda grup üyelerinin birçoğunun kendilerini Ahıska Türkü olarak tanımlamaları nedeniyle, Ahıska Türkü terimi kullanmıştır. Bu makalede proje kapsamında gerçekleştirilen mülakatların verileri doğrudan kullanılmamışsa da, analizlerin bir kısmı yazarların topladıkları saha verilerine dayanmaktadır.

2 Guria idari bölgesinin Ozurgeti ilçesinin Nasakirali ve İaneti köyleri, Tiflis merkez ve Tsitelubani köyü, Gali bölgesi Ahıska Türklerinin başlıca yerleştikleri yerlerdir. Serhat Keskin ve Özge Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönemlerin Durumu," *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 288-289. Günümüzde Gürcistan'da 1.500 Ahıska Türkünün yaşadığı tahmin edilmekte ancak toplam nüfuslarına dair net bir bilgi bulunmamaktadır. Ayşegül Aydıngün ve İsmail Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler* (Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, 2014), 4. Gerek Sovyet ve Sovyet sonrası dönemde münferit girişimlerle Gürcistan'a dönebilen Ahıska Türklerinin birçoğunun sınır dışı edilmesi, gerekse 2007 Geri Dönüş Yasası ile gelmiş olanlarının kaçının temelli yerleştiğinin bilinmemesi nüfus bilgilerine dair belirsizliğin temel nedenlerindedir. Farklı dönemlerde Gürcistan'a gelen Ahıska Türklerinin sayısına yönelik açıklama makalenin ilerleyen bölümlerinde detaylandırılacaktır.

ülkede³ ulus-ötesi (*trans-national*) bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmektedirler.⁴

Ahıska Türkleri gerek Sovyet rejimi altında gerekse Sovyet sonrası dönemde uluslararası sözleşmelerle garanti altına alınan temel hak ve özgürlüklerin başında gelen yaşam, anavatana dönüş, serbest dolaşım, iletişim, mülk edinme, sosyal güvence, siyasi ve toplumsal örgütlenme gibi haklardan mahrum bırakılmış ve ciddi hak ihlallerine maruz kalmışlardır. Sovyet döneminde yaşadıkları hak ihlallerinin başında 1944 sürgünü, 1944-1956 yılları arasında tabi oldukları özel yerleşim rejimi, 1956'dan itibaren anavatanlarına geri dönüş mücadelesi amacıyla oluşturulan siyasi ve toplumsal örgütlenmelerine yönelik kısıtlamalar, 1989 Fergana Olayları ve akabinde Rusya'ya zorunlu göç bulunmaktadır. Sovyet sonrası dönemde Ahıska Türkleri özellikle Rusya Federasyonu'nun ve Gürcistan'ın devlet politikalarından kaynaklanan çeşitli hak ihlallerine maruz kalmışlardır.

Sovyet rejiminin son döneminde Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin çeşitli bölgelerine göçen Ahıska Türklerinden özellikle Krasnodar bölgesine yerleşenlerin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Sovyet pasaportları geçersiz kabul edilmiş, kendilerine Rusya Federasyonu pasaportu verilmemiş ve Ahıska Türkleri vatansız konuma düşmüşlerdir. Böylece tüm vatandaşlık haklarından mahrum kalan Ahıska Türkleri, yaşadıkları hak ihlalleriyle uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Öte yandan, Sovyet sonrası bağımsızlığını elde eden Gürcistan devletinde de Ahıska Türklerinin geri dönüşü gündeme gelmiş, ancak geri dönüşe yönelik izlenen politikalarda da hak ihlalleri doğmuştur. Gürcistan Cumhuriyeti, ilk yıllarında ülke elitlerinin önderliğinde yükselen Gürcü milliyetçiliğinin bir sonucu olarak, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşüne dair kabul edilen Cumhurbaşkanlığı kararlarına rağmen somut bir adım atmamıştır. 1999 yılında Gürcistan Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Üyelik şartlarından

3 Ahıska Türkleri günümüzde; özellikle Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ukrayna, Gürcistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşamlarına devam etmektedirler.

4 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 4; Ayşegül Aydıngün, "Ahıska Türkleri: Küresel Dinamikler Işığında Göç, Kimlik ve Ulusötesicilik," *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 302. 70-90 bin Ahıska Türkü Rusya Federasyonu'nda, 50 bin Türkiye'de, 90-110 bin Azerbaycan'da, 8.500 - 10 bin Ukrayna'da, 15 bin Özbekistan'da, 150 bin Kazakistan'da, 50 bin Kırgızistan'da, 1.500 Gürcistan'da, 10 binin üzerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde ve 500 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Ayşegül Aydıngün, Çiğdem Balım-Harding, Matthew Hoover, Igor Kuznetsov ve Steve Swerdlow, "Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences," *Center for Applied Linguistics*, (2006): 13-14.

biri olan Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüşünü gerçekleştirmeye yönelik bir yasayı 2007 yılında kabul etmiş, ancak Geri Dönüş Yasası'nın uygulanması sürecinde de çeşitli mağduriyetler yaşanmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında, bu makale Ahıska Türklerinin Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan günümüze farklı yerlerde ve farklı dönemlerde maruz kaldıkları hak ihlallerinin tarihsel ve hukuki boyutlarını, Sovyet ve Sovyet sonrası iki dönemi dikkate alarak analiz etmeyi hedeflemektedir. Diğer bir ifadeyle, bu çalışma Ahıska Türklerinin maruz kaldıkları hak ihlallerinin kapsamını sadece Sovyet rejimi altında yaşananlarla sınırlı tutmamış, özellikle Sovyet sonrası dönemde Rusya Federasyonu ve Gürcistan'ın devlet politikaları nedeniyle yaşadıkları mağduriyetleri detaylandırmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda, ilk olarak Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü ve sürgün öncesi maruz kaldıkları hak ihlalleri incelenmiş, daha sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar yaşamış oldukları çeşitli ayrımcı uygulamalar ve baskılar ele alınmıştır. Devamında ise, Fergana Olayları'nın neticesinde Rusya'ya zorunlu göç eden Ahıska Türklerinin 2000'li yılların başında yaşadıkları insan hakları ihlallerine ve ayrımcılıklara yer verilmiştir. Son olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonraki süreçte ilk olarak Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşü ile ilgili bir dönüm noktası olan Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne şartlı üyeliğine (1999) kadar geçen süre içerisinde yaşananlar ve Avrupa Konseyi'nin baskıları sonucunda Gürcistan'ın yürürlüğe koyduğu 2007 Geri Dönüş Yasası ve bu yasanın uygulanmasında karşılaşılan mağduriyetlere değinilmiştir.

Sovyet Döneminde Ahıska Türkleri'nin Karşı Karşıya Kaldıkları İnsan Hakları İhlalleri ve Ayrımcılıklar

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde Çarlık Rusyası'nın, Sohum, Ahıska, Kars ve Erzurum'a kadar bölgeyi işgal etmesinden önce Ahıska, yaklaşık 250 yıl kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Çıldır Eyaleti'nin idari merkezi olmuştur.⁵ Osmanlı-Rus Savaşı sonunda bölgeden önemli bir Türk nüfusunun Anadolu'ya göç etmesinin yanı sıra, 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile Rusya İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'dan yaklaşık 100 bin civarında Ermeninin de Ahıska ve Ahılkelek'e yerleştirmesiyle bölgenin demografik yapısında ciddi bir

5 Ender A. Gökdemir, *Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989), 2; Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 39.

değişim meydana gelmiştir.⁶ Her ne kadar Batum Konferansı (4 Haziran 1918) sonucunda yerel halkın talebiyle bölge tekrar Türklerin kontrolü altına girse de 18 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonucu Osmanlı ordusu Ahıska ve çevresinden çekilmiş, böylece 5 Aralık 1918’de bölge Gürcü yönetimine geçmiştir.⁷ Ancak, 1921 yılında bağımsız Gürcistan devleti Sovyetler Birliği’nin hakimiyetine girmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Sovyetler Birliği arasında imzalanan Moskova (16 Mart 1921) ve Kars (13 Ekim 1921) antlaşmalarıyla Türkiye’nin doğu sınırları belirlenmiş, Kars ve Ardahan Türkiye topraklarında kalırken Batum, Ahılkelek ve Ahıska Sovyet idaresine girmiştir.⁸

Sovyetler Birliği’nin 1920’lerden 1944 sürgününe kadar geçen sürede Ahıska Türklerine yönelik izlediği politikalar bir takım hak ihlallerine neden olmuştur.⁹ Bu politikalar özellikle üç alanda incelenebilir: “yerleştirme” (Rus. *korenizatsiya*), halkların kendi kaderini tayini (*self-determination*) ve “kolektifleştirme” (*collectivization*). 1920’lerde

6 Ayşegül Baydar-Aydingün, “*Rethinking Ethnic Identity Formation: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks in Turkey and Kazakhstan*” (Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2001), 64-65. Ahıska Türklerinin bir kısmının 1920’li-30’lu yıllar arasında Türkiye’ye kaçmaları ve 1944 sürgünü gibi nedenlerle, bölgedeki demografik yapının Sovyet rejimi süresince de değişikliğe uğramasıyla Ermeni nüfusu günümüzde Samtskhe-Cavahetya olarak adlandırılan bu bölgenin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Her ne kadar, Gürcistan devleti bağımsızlığını ilan ettikten sonra bölgeye Gürcü halkını yerleştirmişse de 2014 yılı nüfus sayımlarına göre Samtskhe-Cavahetya’daki toplam Ermeni nüfusu 81.089 (%50.52) olarak tespit edilmiştir. Geostat.ge, “2014 General Population Census Results-Total Population by Regions and Ethnicity,” erişim tarihi: Şubat 5, 2018, http://census.ge/files/results/english/17_Total%20population%20by%20regions%20and%20ethnicity.xls.

Bölgedeki yoğun Ermeni nüfusu, Gürcistan devleti tarafından olası bir çatışma tehlikesi bahanesiyle Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşüne karşı siyasi bir araç olarak kullanılmaya devam etmektedir. Yulia Biletska ve Turgut K. Tuncel, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü ve ‘Ermeni Faktörü,’” *Gürcistan’daki Müslüman Topuluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydingün, Ali Asker, ve Aslan Y. Şir (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 316-349.

7 Aydingün ve Aydingün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topuluk - Ulusötesi Aileler*, 40.

8 Keskin ve Anaç, “Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü’nden Günümüze Gürcistan’a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu,” 275; Ayşegül Aydingün, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Dönüşü,” *ASAM Bakış*, Rapor No. 6: 4.

9 Kathryn Tomlinson, “Coping as kin: Responses to suffering amongst displaced Meskhetian Turks in post-Soviet Krasnodar, Russian Federation” (Basılmamış doktora tezi, University College London, 2002), 42; Ayşegül Aydingün ve Ali Asker, “Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı,” *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydingün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012), 179-180; Anatoly M. Khazanov, “People with Nowhere to Go: The Plight of the Meskhetian Turks,” *After the USSR-Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States* (Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1995), 197; Isabelle Kreindler, “The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update,” *Soviet Studies*, c. 38, no. 3 (1986): 387-405; Tom Trier, George Tarkhan-Mouravi, Forest Kilimnik, *Meskhetians: Homeward Bound...* (Georgia: European Center for Minority Issues (ECMI), 2011), 10; Mustafa Üren, “Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu” (Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2015), 108-110.

başlayan yerlileştirme politikası sayesinde Ahıska Türkleri Türkçe eğitim olanağından yararlanmışsa da bu durum sürekli olmamıştır.¹⁰ Bunun nedenleri arasında, gerek Türkiye ile organik bağları gerekse Türkiye-Sovyet sınırında yaşamaları dolayısıyla rejim tarafından “güvenilmez halk” olarak nitelendirilmeleri bulunmaktayken, bir diğer neden ise artan Gürcü milliyetçiliğidir.¹¹

Aynı süreçte, Türk kimliğinin Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde resmi kabul görmemesi ve Türklerin bir milliyet olarak (Rus. *natsiyonal'nost*)¹² tanımlanmaması neticesinde daha önceleri pasaportlarında bulunan Türk ibaresi, 1936'da Azerbaycan'da, 1939'da ise Gürcistan'da çıkartılmış ve Türkler “Azerbaycanlı” olarak adlandırılmışlardır.¹³ Öte yandan, Gürcü devletinde artan milliyetçi yaklaşımı alınan resmi kararlara yansımıştır. 1926'da okullarda Gürcü dilinde eğitime geçilmiş ve Ahıska Türklerinin Türk değil “Müslümanlaştırılmış Gürcüler” olduğu tezi öne sürülmeye başlanmıştır.¹⁴ Sovyetler Birliği içerisinde hiç Türk yaşamadığı ve Ahıska Türklerinin resmen tanınmayan bir halk olmasından hareketle, Sovyet rejimi diğer milletlere tanıdığı, belirli bir toprak, belirli düzeyde siyasi özerklik, yükseköğretime kabul, kendi dilinde eğitim ve yayın hakkı¹⁵ gibi birçok hakkı Ahıska Türklerine tanımamıştır.¹⁶ Diğer bir ifadeyle, Ahıska Türkleri, kendi kaderlerini tayin etme hakkından mahrum bırakılmıştır.

1928'de uygulanmaya başlanan ‘kolektifleştirme’ politikası ile kolektif çiftlikler (Rus. *Kolhoz*) ve devlet çiftlikleri (Rus. *sovhoz*) kurulmuş, buralarda çalışmak istemeyenler ise Sovyet yönetimi tarafından ”rejim

10 Öte yandan kendi eğitim kadroları yetersiz kalmaya başladığında Azerbaycan'dan gelen eğitimciler sayesinde Azerbaycan dilinde eğitim veren kurumlar kurulmuş, 1923'te ise Sovyet rejiminin kararıyla Ahıska bölgesinde resmi kurumlarda Azerbaycan dili ve Rusça kullanılmaya başlanmıştır. Seyfettin Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2007), 180.

11 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 41.

12 Rusça *natsiyonal'nost* kavramının Türkçe karşılığının vatandaşlık olarak düşünülmesi yanlış anlaşılmalara yol açacaktır. *Natsiyonal'nost* etnisite olarak düşünülmesi, Sovyetler Birliği'nin idari yapısının anlaşılmasını kolaylaştırıcıdır. Theodor Shanin, “Soviet Theories of Ethnicity: The Case of a Missing Term,” *NLR*, no: 158 (1986), 115.

13 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 186.

14 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 42; Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 180-181.

15 16 Mart 1921'de Abhazlara, Osetlere ve Acaralılara özerklik hakkı tanınmış, ancak Ahıska Türkleri bu haktan mahrum bırakılmışlardır.

16 Kendilerine ait idari bölgeleri ve siyasi özerkliklerinin olmaması, sürgün sonrası anavatanlarına dönüşlerindeki en büyük engellerden biri olmuştur.

düşmanı” olarak nitelendirilmiştir.¹⁷ 1920’li ve 1930’lu yıllar arasında gerek bu çiftliklerde çalışmayı reddeden Ahıska Türklerinin önde gelen liderleri, gerekse özerklik talebinde bulunan birçok Ahıska Türkü aydın sürülmüş, tutuklanmış ya da öldürülmüştür.¹⁸ Böylece Ahıska Türkleri, henüz Stalin iktidarının ilk yıllarında lidersiz kalmıştır.¹⁹ Bunun neticesinde, Ahıska Türkleri maruz kaldıkları hak ihlallerine karşı uzun bir süre örgütlü mücadele içine girememişlerdir.

1939 yılında II. Dünya Savaşı’nın başlamasıyla 15-55 yaş arası tüm Ahıska Türkü erkekler Alman cephesine gönderilmiş, çoğunluğunu kadın, çocuk ve yaşlıların oluşturduğu geride kalanlar ise Ahıska’dan Borjom’a uzanan demiryolu yapımında çalıştırılmıştır.²⁰ İnşa edilen bu demir yolu kullanılarak 14 Kasım 1944’te yaklaşık 100 bin Ahıska Türkü, Adıgön, Aspinza, Ahıska, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinden Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan’ın toplam on sekiz bölgesine sürgün edilmişlerdir.²¹ İlk konvoyun ardından 25-26 Kasım 1944 tarihlerinde de, Acaristan Özerk Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk, Kürt, Terekeme ve Hemsinlilerden oluşan bir grup trenlere bindirilerek bahsi geçen bölgelere sürgün edilmişlerdir.²² Sürgün edilmiş Ahıska Türklerinin sayısının hakkında birbirinden farklı kaynaklar mevcuttur. Sovyet resmi belgelerinde bile farklı dönemlerde birbirinden farklı sayılar ifade edilmiştir. Örneğin Kasım 1944 kayıtlarına göre 91.095, Aralık 1944 kayıtlarına göre 92.307, Ocak 1945 kayıtlarına göre 92.374 Ahıska Türkü sürgün edilmiştir.²³ Yaklaşık 100 bin olarak değerlendirilebilecek bu resmi kayıtların yanı sıra, sürgün edilen Ahıska Türkü sayısı 200 bin olarak belirten kaynaklar da bulunmaktadır.²⁴

Hayvan taşımacılığı için kullanılan yük vagonlarında yaklaşık altı hafta süren sürgün yolculuğu sırasında birçok Ahıska Türkü soğuk hava, açlık ve hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Özellikle sürgün

17 Serhat Keskin, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar,” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 400.

18 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 40.

19 Mınara Aliyeva, “Ahıska Türkleri ve Anavatana Dönme Sorunu,” *Yeni Türkiye* no. 54 (2013): 2691.

20 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 197.

21 Keskin, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar,” 401.

22 Trier, Tarkhan-Mouravi, Kilimnik, *Meskhetians: Homeward Bound...*, 12.

23 Orhan Uravelli, “Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü,” *Bizim Ahıska* no. 16, (2011): 8-10.

24 Robert Conquest, *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities* (Glasgow: Macmillan, 1970), 64-65.

öncesi yanlarına yeterli miktarda yiyecek ve su alamayan Ahıska Türkleri temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamış, dönemin soğuk kış şartlarında ciddi can kayıpları yaşamışlardır. Resmi belgelerde sürgün yolculuğu sırasında ölen Ahıska Türklerinin sayısı 17 bin olarak belirtilmiş olsa da,²⁵ sürgün yolculuğu sırasında ölenlerinin sayısının 50 bine ulaştığını ifade eden kaynaklar da mevcuttur.²⁶ Ahıska Türklerinin 1944 yılında yaşadığı bu sürgün insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilebilir. Temel insan hakları ihlallerinin sorumlularını cezalandırmaya yönelik küresel yargı organı Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurucu sözleşmesi olan Roma Statüsü'nün 7. maddesinde “nüfusun sürgün edilmesi veya zorla nakli” insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak kabul edilmektedir.²⁷ Öte yandan gayri insani sürgün yolculuğu, sürgünü yaşayan Ahıska Türkleri için travmaya neden olmuş, toplumsal bir acı olarak tanımlanan bu travma topluluğun hafızasında önemli bir yer etmiştir.²⁸

Ahıska Türkleri sürgün sonrasında yerleştirildikleri bölgelerde, sürgünden altı ay sonra (8 Ocak 1945) “özel yerleşim” rejimi kurallarına tabi tutulmuşlardır.²⁹ Sovyet İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan karardan, 1956 yılında “özel yerleşim” rejiminin kaldırılmasına kadar geçen süre içerisinde, Ahıska Türkleri temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmışlardır. Örneğin, Ahıska Türklerinin belirlenen bölgelerden izinsiz bir şekilde çıkmaları yasaklanmış, hatta izinsiz komşu köye gitmeleri dahi kaçmaya teşebbüs olarak değerlendirilmiştir.³⁰ Otuz günde bir adreslerinde olduklarını kanıtlamak üzere ilgili merkezlere gidip imza atmaları da zorunlu tutulmuştur.³¹ Ayrıca aile içerisindeki doğum, kaçma ve kaybolma gibi durumların üç gün içerisinde yetkili makamlara bildirilmesi zorunlu kılınmış, bu ve benzeri özel yerleşim rejimi kurallarının ihlali durumunda ise, çeşitli hapis ve para cezalarıyla karşı karşıya kalmışlardır.³² Buna ek olarak,

25 Nikolai Bugai ve Kalinina Kotof, *Mesketiya Türkleri-Rehabilitasyon İçin Uzun Yol*, kısmen çev. Kazım Dursun, Kazım (Moskova: Russian Deportation Department, Vatan Society and Rehabilitation Found Publication, 1994), 15-16.

26 Anatoly M. Khazanov, “Meskhetian Turks in Search of Self-Identity,” *Central Asian Survey*, c. 11, no. 4 (1992): 4.

27 İbrahim Hasanoğlu, “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri,” *OKA*, c.10 no. 20 (2015): 81.

28 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 44-45.

29 Robert Conquest, *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities*, 109.

30 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 216.

31 Vera Tolz, “New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin,” *Report on the USSR*, c. 3, no. 17, (1991): 17.

32 Uravelli, “Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü,” 9.

yerleştirildikleri bölgelerdeki sağlıksız yaşam koşulları, topluluk arasında salgın hastalıkların baş göstermesine neden olmuş, Ahıska Türklerinin zaten zorluklar içerisinde devam eden hayatlarını olumsuz etkilemiştir.³³ Tolz'un tespit ettiği gibi, özel yerleşim rejimi altında geçen ilk beş yıl Ahıska Türkleri arasında ölüm oranları çok yüksek düzeyde seyretmiş, topluluk içerisinde yeni doğan sayısı, ölen sayısını ancak bahsi geçen ilk beş yıllık dönemden sonra geçmeye başlamıştır.³⁴ Özel yerleşim bölgelerindeki zorlu yaşam koşullarının yanı sıra, sürüldükleri ülkelerin içinde bulunduğu savaş koşulları da Ahıska Türklerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu nedenlerden dolayı, Ahıska Türkleri özel yerleşim rejimine tabi oldukları süre boyunca, kaybettikleri hakların geri kazanımı ve vatana dönüş mücadelesinden ziyade, yerleştirildikleri yerlerdeki yaşamlarına alışma ve yeni bir hayat kurma mücadelesi vermişlerdir.³⁵

1956 yılında gerçekleştirilen, Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi'nde Hruşçev, Stalin'in hiçbir askeri gerekçeye dayanmadığını iddia ettiği sürgün politikalarını eleştirmiş, sürgüne maruz kalmış halkların haklarının geri iadesinin önemine vurgu yapmıştır.³⁶ Bu konuşmayı takiben, 28 Nisan 1956 tarihinde 135/142 sayılı kararnameyle birlikte özel yerleşim rejiminin sürgün edilmiş halklar üzerindeki kısıtlamalarına son verilmiştir. Bu kararname aynı zamanda, 1944 yılında Gürcistan'dan sürülmüş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) vatandaşı olan Türklerin ve ailelerinin de tabi oldukları özel yerleşim rejiminin sona erdirilmesi anlamına gelmekteydi. Fakat sınırlamaların kaldırılması, sürgüne uğramış bu halkın anavatanlarına dönmeleri sonucunu doğurmamıştır.³⁷ Sürgün edilen birçok halka anavatanlarına dönüş hakkı tanınmış olsa da, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşleri yasaklanmıştır.³⁸ 31 Ekim 1957 tarihinde SSCB Yüksek Sovyet'i tarafından çıkarılan yeni bir kararnameyle Acara Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Ahıska, Ahılkelek, Adıgön, Aspinza ve Bogdanovka'dan "Azerbaycanlı" milliyetine (Rus. *natsional'nost*) sahip

33 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 215-216; Kakoli Ray, "Repatriation and De-territorialization: Meskhetian Turks' Conception of Home," *Journal of Refugee Studies*, c. 13, no. 4 (2000): 393.

34 Tolz, "New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin," 19.

35 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 48-49.

36 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 164; Kreindler, "The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update," 394.

37 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," 279; Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 79.

38 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," *ASAM Bakış*, Rapor No. 6 (2008): 1.

Sovyet vatandaşlarının Azerbaycan'a gidebilecekleri belirtilmiştir.³⁹ Birbirini takip eden bu iki kararname göstermiştir ki Sovyetler Birliği, özel yerleşim rejimini sonlandırmasına rağmen, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünü geciktirmek istemiş ve farklı bir ülkeye yönlendirmiştir.⁴⁰ Kısacası, Sovyet rejimi boyunca resmi olarak tanınmayan bu halk, haklarının iadesini beklerken; uğramış oldukları hak ihlallerini farklı boyutlarda tekrar yaşamak zorunda kalmıştır.

Özel yerleşim rejiminin 1956 yılında kaldırılmasının ardından Ahıska Türkleri, haklarının tanınması, mallarının iadesi ve hepsinden de önemlisi anavatanları olan Gürcistan'daki köylerine dönebilmek için örgütlü mücadele başlatmışlardır.⁴¹ Ancak, Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş taleplerine ne Moskova'dan ne de Tiflis'den olumlu bir yanıt gelmiştir.⁴² 1960'lı yılların sonlarına doğru Ahıska Türklerinin Gürcistan'a münferit geri dönüş teşebbüsleri olsa da,⁴³ Sovyet rejimi, özellikle 1968 yılına kadar Ahıska Türklerini oyalamış, anavatanlarına geri dönmelerini sağlayacak koşulları oluşturmak için herhangi bir adım atmamıştır.⁴⁴

Anavatanına dönüş için gerçekleştirilen mücadelenin sonucu olarak, Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Prezidyumu'nun 30 Mayıs 1968 tarihli bir kararnamesi ile Ahıska Türklerinin anavatanına geri dönüş meselesi resmi olarak ilk defa ele alınmıştır. Yüksek Sovyet Prezidyumu, başta Ahıska Türkleri olmak üzere sürgün edilen halkların diğer tüm Sovyet vatandaşlarıyla aynı haklara sahip olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Bu karara rağmen, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönüşlerine izin

39 Tom Trier ve Andrei Khanzin, *The Meskhetian Turks at A Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement?* (Berlin: LIT Verlag, 2007), 651.

40 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," 279.

41 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 51.

42 Nana Sumbadze, "Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia," *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 292.

43 İlk defa 1960'lı yılların sonlarına doğru bir kısım Ahıska Türkü Gürcistan'a kendi imkanlarıyla dönmüşlerdir. Arif Yunusov, *Meskhetian Turks: Twice Deported People* (Baku: Institute of Peace and Democracy, 2000). Kimi kaynaklarda 400 aileyi bulan bu grup Gürcistan'ın Gali bölgesine yerleşmiş, ancak yerel otoritelerin baskıları nedeniyle Gürcistan'ı terk etmek zorunda kalmışlardır. Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 5; Ann Sheehy ve Bohdan Nahaylo, "Crimean Tatars, Volga Germans and Meskhetians: Soviet Treatment of Some National Minorities," *Minority Right Group Report*, no. 6 (1980): 25.

44 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönerlerin Durumu," 287.

45 Akif M. Kütükçü, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu," *Akademik Bakış*, no. 13 (2005): 273.

verilmemiş, halen yaşadıkları yerlerde kalmaları ve sadece yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶ Ahıska Türklerinden resmi olarak bahsedilmesi anlamında büyük bir önem arz eden bu kararname, Ahıska Türklerinin maruz kaldığı hak ihlallerine bir çözüm üretmemiştir.

1968 kararnamesinin yayımlanmasından sonra Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş mücadelesi, yeni bir döneme girmiş, uğramış oldukları hak ihlallerine karşı örgütlü mücadele ivme kazanmıştır. Mücadele sonucunda çıkan çeşitli yasalar olsa da, bunlar Gürcistan'ın isteksiz tavrı nedeniyle uygulanamamıştır.⁴⁷ Ahıska Türklerinin çok az bir kısmı Gürcistan yönetiminin "Müslümanlaştırılmış Gürcü" tezini kabul edip, 1970'li yıllarda ve özellikle 1984-1986 yılları arasında Gürcü adı ve soyadı olarak Gürcistan'a dönebilmiş olsalar da,⁴⁸ bu durum grup içerisinde tartışmalara neden olmuştur. Uğramış oldukları hak ihlalleri karşısında, anavatana geri dönüş taktiklerinden biri olarak görülen Gürcü kimliğini kabul etmek, Ahıska Türkleri Milli Hareketi'ni zayıflatmıştır. Ayrıca, anavatana dönüş mücadelesinde Türk kimliğine vurgu yapan derneklerde görev alan Ahıska Türklerinin önde gelen kanaat liderleri ve aydınları çeşitli baskılara maruz kalmış, bazıları tutuklanmışlardır. Bu nedenle, özellikle 1970'lerin sonundan itibaren Ahıska Türklerinin hak arayışları çeşitli kesintilere uğramıştır.

1985 yılından itibaren Gorbaçov reformlarıyla beraber Ahıska Türklerinin anavatana dönüş umutları yeşermiş, uğramış oldukları hak ihlallerinin sonlanabileceği düşüncesi doğmuştur. Gorbaçov reformlarının, Sovyet yönetimi içerisinde kısmen de olsa sağlamış olduğu ılımlı havayı değerlendirmek isteyen Ahıska Türklerinin vatanlarına dönme umudu 1989 yılında Özbekistan'da yaşanan Fergana Olayları ile sekteye uğramıştır.⁴⁹ 23 Mayıs 1989 günü Fergana vilayetine

46 Buntürk, *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*, 235.

47 Aydıngün ve Asker, "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı," 181. 1977 yılında Kuzey Kafkasya'da yaşayan dokuz aile Maharadze bölgesi ve Nasakirali sovhozuna yerleşme izni çıktığı haberi üzerine Gürcistan'a gelmiş, ancak gelenlerin sürgün edilen Ahıska Türkleri olduğu anlaşılınca sınır dışı edilmişlerdir. 1979 yılında ise Gürcü aydınların desteğini alan az sayıda Ahıska Türkü Gürcistan'a yerleşebilme imkanı bulmuştur. Marat Baratashvili, *Legal State of Meskh Repatriates in Georgia* (Tbilisi: United States Informational Agency (USIA), 1998).

48 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 82.

49 1982 yılının Haziran ayından 1988 yılına kadar 380 aile (1.972 kişi) Gürcistan'a gelmiş, bunlardan 218 aile (1.132 kişi) yine Gürcistan yönetiminin baskılarıyla Gürcistan'ı terk etmek durumunda kalmıştır. Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönenlerin Durumu," 289; Yunusov, *Meskhethian Turks: Twice Deported People*.

bağlı Kuvasay ilçesinde sebebi net bir şekilde bilinmeyen bir tartışma kavgaya dönüşmüş, takip eden günlerde ciddi can kayıpları meydana gelmiştir. Olaylar 3 Haziran 1989 tarihinde şiddetlenmiş, 11 Haziran 1989 tarihinde ise Sovyet Ordusu'nun müdahalesiyle son bulmuştur. Yaklaşık iki hafta kadar süren kargaşanın bilançosu ağır olmuştur.⁵⁰ Resmi verilere göre yaşanan çatışmalarda 66'sı Ahıska Türkü, 116 kişi ölmüş, 2 bin civarında insan da yaralanmıştır. Ayrıca, başta evler ve otomobillerin yakılması ve yağmalanması olmak üzere büyük maddi zararlar oluşmuştur. Bu durumda, Ahıska Türklerinin Özbekistan'ı terk etmek zorunda bırakıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Ahıska Türklerinin 1990 yılının Şubat ve Mart aylarında Fergana'dan tahliyesinden sonra Özbekistan'ın değişik bölgelerinde çatışmalar tekrar başlamış, bu olaylar karşısında Fergana dışındaki Ahıska Türkleri de göç etmek zorunda kalmıştır. 1944 Sürgünü sonrası Özbekistan'da yeni bir yaşam inşa etmeye çalışan Ahıska Türkleri bu ülkede 50 yıla yakın sürede elde ettikleri varlıklarını geride bırakmak zorunda kalmış, yerleştikleri ülkelerdeki yaşamlarına sıfırdan başlamışlardır.⁵¹

Fergana Olayları halihazırda birbirinden kopuk yerleşim yerlerinde yaşayan Ahıska Türklerini daha da dağınık bir şekilde yaşamak zorunda bırakmıştır. Diğer bir taraftan, bu durum Ahıska Türklerinin anavataana geri dönüş mücadelesinde daha kararlı bir tutum takınmalarına neden olmuştur. Aynı zamanda olayların uluslararası platformda yer bulmasıyla Sovyetler Birliği Ahıska Türklerinin problemlerine daha fazla kayıtsız kalamamıştır. 7 Mart 1991 tarihli kanunla sürgün edilmiş diğer halklar gibi, Ahıska Türkleri de anavatanlarına geri dönüş ve sürgün yıllarındaki maddi kayıpların telafisi için rehabilite edilme hakkını kazanmışlardır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber bu karar uygulanmamış ve Ahıska Türklerinin vatana geri dönüş haklarının temininde çözüm odaklı bir ilerleme sağlanamamıştır.⁵²

Ahıska Türklerinin Krasnodar Bölgesinde Etnik Ayrımcılık Nedeniyle Yaşadıkları Hak İhlalleri

1989 yılı Özbekistan'da gerçekleştirilen nüfus sayımına göre ülkede yaşayan Türk sayısı 107 bin civarındayken bu nüfusun sadece 13.6 bini

50 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 122-123.

51 Ayşegül Aydınğün, "Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını," *Yeni Türkiye*, no. 54 (2013): 2665-2674.

52 Yunusov, *Meskhetian Turks: Twice Deported People*, 35-37.

Fergana Vadisi'nde yaşamaktaydı.⁵³ Fergana Olayları'nın akabinde Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu'nun 26 Haziran 1989 tarihli 503 no'lu kararı ve Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 220 no'lu kararı ile 16 binden fazla Ahıska Türkü Fergana'dan tahliye edilerek Rusya'nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmiştir.⁵⁴ Olayları takiben aynı yıl içerisinde yaklaşık 70 bin Ahıska Türkü daha can güvenliği endişesiyle Özbekistan'ı terk etmiş ve toplamda 90 bin Ahıska Türkü çoğunlukla Rusya'ya ve Azerbaycan'a, az bir kısmı ise Kazakistan'a ve Ukrayna'ya göç etmiştir.⁵⁵ Bahsi geçen kararlar ile Rusya'ya getirilen Ahıska Türkleri önce Rusya'nın orta bölgelerine yerleştirilmiş, ancak bu süreç gerekli önlemler alınmadan devam etmiştir.⁵⁶ Yerleştirildikleri bölgede yaşam koşullarının son derece zor olması, ekilebilir toprak azlığı, soğuk hava ve yaşamlarını idame ettirmeleri için gerekli materyalin sağlanmaması nedeniyle Ahıska Türkleri, kendi imkanlarıyla Rusya'ya göç eden diğer Ahıska Türkleri gibi Rusya'nın güney bölgelerine, özellikle Krasnodar, Stavropol ve Rostov'a göç etmişlerdir.⁵⁷ Ahıska Türklerinin bu bölgeleri, özellikle de Krasnodar'ı seçmesinin anlaşılır nedenleri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla bölgeye daha önce yerleşmiş az sayıda Ahıska Türkü

- 53 Alexander G. Osipov ve Olga Cherepova, "The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory," *The Situation of the Turks-Meskhetians* (Moscow: Human Rights Center, 1996), 7-8. Ancak, Ahıska Türklerinin pasaportlarında farklı milletler üzerine kayıt edilmesi nedeniyle Ahıska Türklerinin bölgedeki nüfusunun resmi kaynakların belirttiğinden daha fazla olduğu bilgisi çeşitli kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Aydıngün ve Aydıngün, Yunosov'a referans vererek bu nüfusun 160 bin civarında olduğu görüşlerinin de ifade edildiğini belirtmiştir. Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 103.
- 54 Sergei Ryazantsev, "Ethnic Migration and Condition of the Meskhetian Turks at the South of Russia. Stavropol," (Russia: United Nations High Commissioner for Refugees and Danish Refugee Council, 2000), 14.
- Ahıska Türkleri Rusya'nın Belgorod, Voronez, Kursk, Orel, Smolensk ve Tver bölgelerine yerleştirilmişlerdir.
- 55 Osipov ve Cherepova, "The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory," 7-8.
- 56 Bahsi geçen 503 ve 220 no'lu kararlar kapsamında Fergana'dan tahliye edilen ve Rusya'ya yerleştirilen Ahıska Türklerinin yeni yerleşim alanlarına entegrasyonunu sağlamak için bir dizi önlem alınması hedeflenmiştir. Ancak alınan kararların uygulanmasına bakıldığında Ahıska Türklerinin kayıplarını karşılamakta son derece yetersiz kaldığı görülmektedir. Alexander G. Osipov, "Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation," *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 466.
- 57 Igor Kuznetsov, "Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in the Russian Federation," *The Meskhetian Turks at a Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin (Berlin: LIT Verlag, 2007), 199; Osipov ve Cherepova, "The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory," 9.

bulunması,⁵⁸ bölgenin iklimi ve ekime elverişliliği, 1988’de bölgeyi terk eden Kırım Tatarı ve Yunan nüfusa ait boş evler ve son olarak Krasnodar’ın Gürcistan ile sınırdaş olması ve Ahıska Türklerinin buradan anavatanlarına geçişin daha kolay olacağını düşünmeleridir.⁵⁹ Ancak özellikle Krasnodar’a yerleşen Ahıska Türkleri çeşitli baskılarla karşılaşmışlardır. Bu baskılar özellikle Kozak⁶⁰ grupların Türk karşıtlığından ve Ahıska Türklerine vatandaşlık hakkının tanınmamasından kaynaklanmaktadır. Ahıska Türklerine vatandaşlık hakkı tanınmasını açıklayabilmek için öncelikle Sovyet döneminden beri süre gelen vatandaşlık sistemi ve bu sistemin Rusya’nın bağımsızlığı ile yeniden yapılandırılması süreçlerini irdelemekte fayda vardır.

Sovyet dönemi pasaport sistemi son derece karmaşık bir bürokrasiyle uygulanan, bireyin hem bireysel hem de kamusal hayatını düzenleyen bir sistemdi.⁶¹ Pasaport sistemi temel olarak iki kişisel dokümana sahiplik üzerine kuruluydu. Bunlardan ilki kişinin kimlik kartı yerine geçen Sovyet pasaportuyken diğeri kişinin ikametgah belgesi yani *propiska*’sıydı (oturma izni). Sovyetler Birliği’nde bireyin tüm resmi işlemleri bu belgeler üzerinden yürütülürken, bu belgelere sahip olmak yasal bir zorunluluktan ve aksi 1991’e kadar cezai sonuçlar doğurmaktaydı.⁶² Sovyet pasaportu, pasaport kaydı, zorunlu ikametgah, bölgeye kayıt, polis kontrolü gibi çeşitli idari işlemlerde kullanılırken, *propiska* hiçbir yasa ile düzenlenmemekteydi ve yerel yönetimlerin mevzuatına tabiydi.⁶³

58 1989 nüfus sayımına göre 2.135 Ahıska Türkü halihazırda Krasnodar’da yaşamaktaydı. Osipov ve Cherepova, “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory,” 8.

59 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 107; Osipov ve Cherepova, “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory,” 9.

60 Kozaklar, çoğunluğunun Doğu Slav olduğu ve çeşitli milletlerin bir araya geldiği heterojen bir gruptur. Günümüzde bu grup Ahıska Türklerini bölgede istememeleri yüzünden Ahıska Türklerine yönelik sistematik saldırılar ve yıldırma politikaları izlemektedir. İsmail Aydıngün, “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın ‘Geçiş’ Ülkesi Ukrayna,” *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna-Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydıngün ve Çiğdem Balım (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012), 216-217.

61 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 438.

62 Steve Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” *California Law Review*, c: 94, no: 6 (2006): 1841.

63 Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 439.

1991 yılında çıkan Rusya vatandaşlık kanunu kapsamında Rusya’da ikamet eden tüm eski Sovyet vatandaşlarına Rusya vatandaşlığı verilmesi ve bu kişilerin Şubat 2002’de otomatik olarak Rusya vatandaşlığına geçmesi karara bağlandı. Öte yandan, 1992’den geçerli olmak kaydıyla, Rusya Federasyonu Anayasası’nın 27. maddesinin 1. fıkrasına göre gerek Rusya vatandaşlarının gerekse yabancıların buldukları yere kalıcı ya da geçici olsa da kayıt yaptırması gerekmektedir, 1993 yılında çıkan bir diğer yasayla vatandaşların ülke içinde özgür dolaşımı ve kalacakları yeri özgürce seçebilme hakları garanti altına alındı.⁶⁴ Diğer bir ifadeyle, bu yasayla *propiska* uygulamasının bireylerin ikametgahını kontrol eden bir mekanizma olamayacağı yasal bir zemine oturtuldu.

Bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise yerel yönetimlerin uygulamalarının Rusya’nın federal yasalarına ve anayasasına uyma zorunluluğudur. Aksi durumlarda, bu tür uygulamalar federal yasaların ihlali çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁶⁵ Bu bağlamda, Krasnodar’da yaşayan Ahıska Türklerine, bölgesel yönetimin uygulamaları açık şekilde ülkenin anayasasına ve federal yasalara aykırı düşmektedir. Zira, Krasnodar yönetimi *propiska* mekanizmasını Ahıska Türklerine karşı bir baskı unsuru olarak kullanmıştır. Krasnodar bölgesi dışında yaşayan birçok Ahıska Türkü oturma izni belgesini ve dolayısıyla vatandaşlık hakkını alabilmişken, Krasnodar’da yaşayan Ahıska Türklerine oturma izni verilmediğinden, ikametgahını belgeleyemeyen kişiler vatandaşlıklarını da alamamıştır. 1990’lı yılların başında Alexander Osipov başkanlığında “The Human Rights Center ‘Memorial’” adlı bir sivil toplum kuruluşunun bölgede gerçekleştirdiği incelemeler ve araştırmalar sonucunda Krasnodar yönetiminin diğer etnik azınlıklara vatandaşlık verip, Ahıska Türklerine bu hakkı tanımamasının açık bir etnik ayrımcılık olduğu tespit edilmiştir.⁶⁶ 1992’de 11 bin ila 13 bin arasında Ahıska Türkünün oturma izni başvurusu bölgesel yönetim tarafından reddedilmiştir. Başvurusu reddedilen Ahıska Türklerinin sayısı Kabardin-Balkar’da 400-700 arası, Stravapol’da 400-500 arası, Rostov da ise 700 civarındadır.⁶⁷

64 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1841; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 440.

65 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1842.

66 Osipov ve Cherepova, “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory,” 7-8.

67 Ryazantsev, “Ethnic Migration and Condition of the Meskhetian Turks at the South of Russia. Stavropol,” 15.

Rusya'nın 1992-2000 yılları arasında vatandaşlık prosedürünü kolaylaştırma politikaları sonucunda Rostov'da 1992-1993 yılları arasında, Stavropol'de ise 1996-1997 yılları arasında birçok Ahıska Türkü vatandaşlık hakkını kazanmış olsa da Krasnodar'da Ahıska Türklerinin başvuruları reddedilmeye devam edilmiştir. Öte yandan, 1 Kasım 2002'de yürürlüğe giren "Rusya Federasyonu'ndaki Yabancı Uyruklu Vatandaşların Yasal Statüsü" başlıklı yasayla bu tarihe kadar oturma izni almamış tüm eski Sovyet vatandaşlarının göçmen statüsüne geçmesi ve 3 ila 6 ay arasında geçerliliği bulunan göçmenlik kartı almaları gerektiği, aksi halde yasa dışı göçmen olarak tanımlanacakları karara bağlanmıştır.⁶⁸ Ancak, Krasnodar'daki göçmen kotasının son derece düşük olması dolayısıyla, Ahıska Türkleri geçici göçmenlik başvurusu yapsalar bile bu başvurunun kabul edilmeyeceği kanısıyla göçmenlik statüsüne karşı çıkarak 1991 vatandaşlık yasasına bağlı kalmışlardır.

Ahıska Türklerinin Rusya'daki yasal statülerini sıkıntıya sokan bir diğer uygulamaysa Rusya Federasyonu Vatandaşlık Yasası'nın Haziran 2002'ye kadar oturma izni almamış eski Sovyet vatandaşlarının vatandaşlığa başvuramayacağını ve Aralık 2003'ten itibaren bu kişilerin hiçbir yasal haktan yararlanamayacağını belirtmesidir. Her ne kadar Rusya Anayasa Mahkemesi eski Sovyet vatandaşlarının 31 Aralık 2003'ten itibaren pasaportlarının geçersiz kalma kararını yasal bir zemine dayanmadığı gerekçesiyle bozmuşsa da Rus Hükümeti önceki uygulamalarını destekleyen yeni bir karar çıkarmıştır. 731 no'lu bu karar neticesinde Sovyet pasaportlarının geçerliliği 1 Haziran 2006'ya kadar uzatılmış, ancak bu uzatmanın sadece 1 Kasım 2002 tarihine kadar oturma izni alanları kapsayacağı belirtilmiştir. Halihazırda Krasnodar'da oturma izni alamayan Ahıska Türkleri bu haktan da yararlanamamış ve Krasnodar bölgesel yönetimi tarafından yasa dışı göçmen durumuna düşmüşlerdir.⁶⁹ Bunun sonucunda, Krasnodar'daki Ahıska Türkleri hukuken vatandaş olma hakkına sahip olmalarına rağmen vatansız bırakılmışlardır.⁷⁰ Diğer bir ifadeyle, resmi bir statüleri olmaması nedeniyle Ahıska Türkleri, mülk edinme, yasal çalışma izni, sağlık sigortası, emeklilik hakkı, temel eğitimde diploma hakkı, üniversiteye başvurma hakkı, resmi evlilik, yeni doğan çocuğu yasal

68 Alexander Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003," erişim tarihi: Şubat 3, 2018. <http://lists.delfi.lv/pipermail/minelres/2004-January/003157.html>.

69 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

70 Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai," 1842.

olarak kaydettirme gibi tüm temel insan haklarından mahrum edilmişlerdir.⁷¹

Vatansız konuma düşürülen Ahıska Türkleri özellikle Nikolay Kondratenko'nun ardından, 2000 yılında Krasnodar valisi olarak seçilen Aleksandır Tkaçev önderliğinde Krasnodar bölgesel yönetimi tarafından ciddi ayrımcılıklara ve tacizlere de maruz kalmışlardır. Örneğin, Krasnodar bölgesel mevzuatına göre Ahıska Türkleri “misafir” olarak kabul edilmiş ve kendilerinden her 45 günde bir 60 dolar karşılığında geçici oturma izni almaları beklenmiştir. Tkaçev, Şubat-Mart 2002'de kolluk kuvvetlerini bizzat yetkilendirerek Ahıska Türklerinin evlerinde kimlik kontrolü yaptırmış ve bu kişileri göçmen kartı almaya zorlamıştır.⁷² Polis ayrıca sokaklarda “Rus gibi görünmeyen” herkese kimlik kontrolü yapmış ve oturma izni almamış kişileri para cezasına çarptırmıştır.⁷³ Aydıngün ve Aydıngün'ün ifadesiyle “Ahıska Türkleri, kendilerine *propiska* vermeyi reddeden yerel hükümet tarafından, *propiskasız* olmaları nedeniyle cezalara çarptırılmış ve bir rüşvet mekanizmasının içine çekilmişlerdir”.⁷⁴

Krasnodar'da eğitim alanında ciddi sıkıntılar yaşandığı, bölgede araştırma yapan birçok araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Aydıngün ve Aydıngün bölgede Ahıska Türkleri ile mülakatlar gerçekleştirmiş, bu mülakatlarda veliler çocuklara yetersiz öğretmenlerin eğitim verdiğini, Ahıska Türkü çocuklar için ayrı sınıflar açıldığını ve ayrı bir müfredat uygulandığını belirtmiştir.⁷⁵ Kuznetsov ise yerel yetkililerin ve okul yönetimlerinin Ahıska Türkü çocuklara sağlanan kaynakların “yerli” öğrencilerin haklarından çaldığını dile getirdiklerini belirtmiştir. Ayrıca, yönetimlerin bu çocukları “öğrenme bozukluğu” ve “geri kalmışlık” iddiaları nedeniyle ayrı sınıflara yerleştirdiklerinden bahsetmiştir. Öte yandan, evliliklerini yasal olarak kayıt ettiremeyen Ahıska Türkü ailelerin yeni doğan çocuklarına doğum sertifikası yerine hiçbir yerde geçerliliği olmayan başka bir belge düzenlenmiş ve bu belgede baba adı

71 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 110.

72 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1841.

73 Osipov, “Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003.”

74 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*; Osipov, “Falling between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 120.

75 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 109.

kaydedilmemiştir. Ölen Ahıska Türklerinin ise ölüm belgeleri işlenmemiştir. Ahıska Türklerinin Krasnodar'daki diğer bir sıkıntısı ise sağlık hizmetlerinde baş göstermiştir. Tıbbi teşhis ve tedavi gerektiren durumlarda devletin sağladığı sağlık güvencesinden yararlanamayan Ahıska Türkleri, Kuznetsov'a göre bölgedeki en dezavantajlı grup olmuştur.⁷⁶

2002 yılı itibariyle Ahıska Türkleri üzerindeki baskı ekonomik alanda da artmıştır. 2002 yılında çıkan ve yabancıların Rusya Federasyonu topraklarında çalışmasını düzenleyen yasaya göre, yabancı konumundaki bireylerin resmi olarak çalışabilmeleri için çalışma ve oturma izinlerinin olması koşulu getirilmiştir. Krasnodar yönetimi ise Rus vatandaşı olsa bile oturma izni olmayanların iş sahibi olmaması yönünde bir karar çıkarmıştır. Böylece, Ahıska Türkleri için resmi çalışma yollarının tamamı kapanmıştır.⁷⁷ Aynı yıl, Krasnodar bölgesel yönetimi, oturma izni olmayanlara toprak kiralama da yasaklamış ve yasağı delenlere ciddi cezalar kesmiştir.⁷⁸ Böylece tüm gelir yolları kısıtlanan Ahıska Türkleri, özel sektörlerde gündelik ve sigortasız işlerde, sosyal güvenceleri olmadan çalışmaya başlamış ve ancak enformel anlaşmalarla arazi kiralamışlardır.⁷⁹

Bölgesel otorite kaynaklı tüm bu hak ihlalleri ve zorluklara ek olarak Ahıska Türkleri, Kozak gruplar tarafından saldırılara ve tacizlere maruz kalmışlardır. Swerdlow'a göre Kozak gruplar bölgede artış göstermiş ve bu gruplar açıkça bölgesel yönetim tarafından da desteklenmiştir. 2000'li yıllarda yaklaşık 15.700 Kozak bölgede askere alınmış ve 5 bin üyeye 283 Kozak paramiliter birlik bölgede faaliyet göstermiştir. Bu gruplardan yaklaşık 100 kişi ise devlet makamlarına seçilmiştir. Bölgesel yönetimin bilgisi dahilindeki bu gruplar, bölgede "etnik saflığın" korunması için faaliyet göstermiş, zaman zaman Ahıska Türklerinin evlerini basmış ve sokakta pasaport kontrolü yapmışlardır. Örneğin, Mayıs 2001'de Kozak paramiliter gruplar Krasnodar'ın Krymsk bölgesinde pasaport kontrolü bahanesiyle onlarca Ahıska Türkünü darp etmişlerdir.⁸⁰ 25 Nisan 2003'te ise Krasnodar'ın Abinsk bölgesinde 50

76 Kuznetsov, "Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in the Russian Federation," *The Meskhetian Turks at a Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement*, 202-203.

77 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

78 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 110.

79 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

80 Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai," 1847-1848.

kadar kişi “Rus’a benzemiyor” gerekçesiyle 30 kadar Ermeniye ve Ahıska Türkünü darp etmiş, açılan soruşturma sonucunda ise savcılık suçlayacak kimseyi bulamadığı gerekçesiyle davayı düşürmüştür.⁸¹ Bunlar ve benzeri olaylara ek olarak Kozakların devlet ve bölgesel yönetim tarafından desteklendiği de kayıt altına alınmıştır. Örneğin, 20 Mart 2002’de *Izvestiya* gazetesinde vali Tkaçev’in Krasnodar için “Kozakların Vatanı” dediği ve Ahıska Türklerinin sınır dışı edilebilmeleri için “filtrasyon kampları”na toplatılmaları gerektiğini söylediği belirtilmiştir.⁸²

Devletin bu tür ayrımcılıklara karşı tedbirler almaması ve gerekli soruşturmaları düzgün biçimde yürütmemesi Rusya’nın imzaladığı ve taraf olduğu uluslararası anlaşmaların birçoğu ile çelişmektedir.⁸³ Zira Rusya Federasyonu Anayasası’nın 15. maddesinin 4. fıkrası, uluslararası hukuku ve taraf olduğu anlaşmaları bağlayıcı olarak kabul etmektedir.⁸⁴ Sovyetler Birliği’nin halefi olması nedeniyle Rusya o dönemde de imzalanan antlaşmaların tarafı konumundadır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği’nin 1960’da taraf olduğu “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme” (UNESCO-CADE), 1965’te taraf olduğu “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” (ICERD), 1966’da taraf olduğu “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” (ICCPR), 1966’da taraf olduğu “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” (ICESCR) gibi anlaşmaların bağlayıcılığı bulunmaktadır. Ayrıca, bağımsızlığının ardından 1998’de yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (ECHR)⁸⁵ ve Avrupa Konseyi nezdinde “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” (FCNM)⁸⁶ de Rusya’nın taraf olduğu anlaşmalar arasındadır. Ahıska Türklerine yönelik ayrımcı ve baskıcı uygulamalar bahsi geçen anlaşmaların bir çok maddesinin ihlali niteliğindedir. Örneğin, Ahıska Türklerinin etnik kökenleri nedeniyle sistematik ve bölgesel yönetim gözetiminde ayrımcılığa uğraması ICERD’in 2,3,5 ve 6., FCNM’nin ise 6(1), 6(2). ve 16. maddeleriyle, devletin gerekli

81 Osipov, “Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003.”

82 Christophe J. Peuch, “Russia: Krasnodar Meskhetians Fast To Protest Ethnic Discrimination,” erişim tarihi: Şubat 3, 2018. <https://www.rferl.org/a/1100133.html>.

83 Swerdlow, “Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai,” 1844-1846.

84 Osipov, “Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation,” 474.

85 Avrupa Konseyi “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,” erişim tarihi: Ocak 14, 2017. http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf.

86 Council of Europe “FCNM Factsheet,” erişim tarihi: Aralık 16, 2017. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>.

önlemleri almaması ise FCNM'nin 4(1). maddesiyle çelişmektedir. Ahıska Türklerinin vatandaşlık haklarının verilmemesi ECHR'nin 1. maddesiyle, bu nedenle keyfi pasaport kontrolü ve gözaltılara maruz kalmaları ise ICCPR'nin 9(1)., 16. ve 17. maddeleriyle aykırı düşmektedir. Yine ICCPR'nin 12(1). maddesine aykırı olarak seyahat özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Ahıska Türkü öğrencilerinin eğitim haklarının kısıtlanması ve eşit koşullarda eğitim alamamaları UNESCO-CADE'nin 1.,2.,3.,4. ve 5. maddelerine, ICESCR'nin 13. maddesine, aykırı düşmektedir. Evliliklerini kaydettirmek isteyen Ahıska Türklerinin sistematik şekilde reddedilmesi, çocuklara doğum sertifikası verilmemesi ve sağlık hizmeti gibi diğer sosyal haklardan yararlanamaması ise ICCPR'nin 23(2). ve 24., ICESCR'nin ise 10(1). maddeleri ile çelişmektedir. Çalışma haklarının verilmemesi ve gelir yollarının kısıtlanması ise ICESCR'nin 6(1). ve 11. maddelerine aykırıdır.⁸⁷

Bahsi geçen baskılar sonucunda 22 Haziran 2002'de Krasnodar'da yaşayan yaklaşık 40 kadar Ahıska Türkü açlık grevine başlamış, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in konunun incelenmesi için bir komisyon kurmasıyla bu grev son bulmuştur.⁸⁸ Ancak, takip eden süreçte devlet Ahıska Türklerinin durumunun iyileşmesi konusunda somut bir çaba sarf etmemiştir. Öyle ki, 3 Ekim 2003'te gaziler ve Kozaklar ile yaptığı bir toplantıda Putin, Ahıska Türklerinin Gürcistan'a dönme hakları olduğunu ve Avrupa Konseyi'ne verdikleri taahhütte rağmen Gürcistan'ın sorumluluğunu yerine getirmediğini dile getirmiş, Rusya'da kalmaya devam ettikleri sürece Ahıska Türklerinin Rusya yasalarına uymaları gerektiğini söylemiştir.⁸⁹ Bu süreç sonunda Ahıska Türkleri, Birleşmiş Milletler Yüksek Mülteciler Komiserliği'nin gündemine girmiş ve uluslararası platformda yer almışlardır.

2004 yılında Uluslararası Göç Örgütü'nün süreci başlatmasıyla, Amerika Birleşik Devletleri Mülteci Programı (*US Refugee Program*), Ahıska Türklerine *Priority 2- P2* statüsü vererek daimi mülteci olmalarının önü açmıştır.⁹⁰ Gerek Krasnodar'da yaşamının imkansız hale gelmesi

87 Detaylı bilgi için bk. Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai"; Osipov, "Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation".

88 Aydingün, Bahm-Harding, Hoover, Kuznetsov ve Swerdlow, "Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences," 9-11.

89 Osipov, "Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003."

90 Swerdlow, "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai," 1857.

gerekse anavatanları olan Ahıska'ya dönüşlerinin yolunun hala kapalı olması nedeniyle Ahıska Türkleri bir kez daha göç etmeye mecbur kalmışlardır. Böylece, süreç 1 Şubat 2004'te başlatılmış ve Krasnodar'dan ABD'ye ilk grubun göçü 21 Temmuz 2004'te gerçekleşmiştir.⁹¹ Bir kısmı Krasnodar dışında olmak üzere, 2006 yılı sonu itibarıyla 12.500 kişi ABD'nin 30'dan fazla eyaletine göç etmiştir.⁹²

Ahıska Türklerinin Anavatanına Geri Dönüş Talepleri ve Gürcistan'ın Avrupa Konseyi Üyeliği

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber Ahıska Türkleri maruz kaldıkları hak ihlallerinin çözümü için muhatap bulma sorunu yaşamışlardır. Bağımsızlığını kazanan Gürcistan Cumhuriyeti, Ahıska Türklerinin özellikle anavatanlarına dönüş konusunun muhatabı olarak Sovyet rejimini göstermiş ve sorunun çözümü hususunda isteksiz davranmıştır.⁹³ Ahıska Türk derneklerinden biri olan Vatan Cemiyeti de bu koşullar altında anavatanlarına geri dönüş sorununu uluslararası platforma taşıma kararı almıştır. Cemiyetin bu kararı, Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüş mücadelesinin uluslararası kamuoyuna duyurulması hususunda önemli bir adım olmuştur.

34

Öte yandan Gürcistan, özellikle 1992 yılından itibaren çeşitli uluslararası örgütlere üye, birçok uluslararası anlaşmaya ise taraf olmuştur. Rusya Federasyonu Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüş sorununun çözümü konusunda Gürcistan'ın uluslararası sorumluluklarına göndermede bulunarak, Gürcistan'ı sorumlu tutmuştur. Gürcistan, Sovyetler Birliği döneminde gerçekleştirilmiş olsa da sürgünün sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalmıştır.⁹⁴ Bu bağlamda, Mayıs 1993'te Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze, Ahıska Türklerinin anavatanlarına geri dönüşlerinin yasal zeminini hazırlamayı hedefleyen bir karar almış, ancak bu karar uygulanmamıştır. 1996 yılında Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne üyelik başvurusunu takiben içinde

91 Haziran 2005'te başvuruların kabulü durdurulmuştur.

92 Aydıngün ve Aydıngün, *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*, 124. Avrupa Konseyi ECRİ raporlarına göre 2013 yılı itibarıyla Krasnodar'da yaşayan Ahıska Türkü sayısı 5.425 iken oturma izni alanların sayısı 5.331 olarak tespit edilmiştir. Her ne kadar oturma izni alsalar da kendilerine yönelik ayrımcılıkların, saldırıların ve tacizlerin devam ettiği; hala görevi başında olan vali Tkaçev'in ise Ahıska Türklerine yönelik tutumunun değişmediği yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir. Robert Cobb, "Meskhetian Turks: Ten Years On," erişim tarihi: Kasım 27, 2013. <http://www.refworld.org/docid/5296fd8b4.html>.

93 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 245, 362.

94 Ayşegül Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 6.

bulunulan yıldan başlayarak, yılda 5 bin Ahıska Türkünün Gürcistan'a dönüşünü öngören yeni bir karar almış, ancak bu karar da hayata geçmemiştir.⁹⁵ 1997 yılında "Baskı Altında Tutulanların Sosyal Korunması ve Siyasî Misillemenin Kurbanları olarak Gürcistan Vatandaşlığının Tanınması Hakkındaki Kanunu"nun yürürlüğe girmesi ile Gürcistan, sürgün edilen Ermeni, Yunan ve Gürcülere uğramış oldukları hak ihlallerinin telafisini mümkün kılmıştır. Basit bir hukuki prosedür ile haklarına kavuşabilen bu toplulukların aksine, Ahıska Türkleri bahsi geçen kanunun kapsamına alınmamıştır.⁹⁶ Gürcistan'ın Avrupa Konseyi'ne 1999 yılında üye olmasından kısa bir süre önce de, "1940'lı Yıllarda Güney Gürcistan'dan Sürgün Edilmiş Nüfusun Vatana Kavuşturulması ve Haklarının İadesine İlişkin Hükümet Komisyonu Kurulması Hakkında" adlı bir kararname yayımlanmıştır.⁹⁷ Ancak bu kararname de uygulanmamıştır. Sonuç olarak, Gürcistan 1993'den 1999 yılı Avrupa Konseyi şartlı üyeliğine kadar geçen sürede, sürgün ve sonrasında Ahıska Türklerinin karşılaştığı hak ihlallerinin giderilmesine yönelik çeşitli kararnameler çıkarmış olsa da, bunlar hayata geçirilememiştir.⁹⁸ Özellikle bahsi geçen dönem içerisinde, Gürcistan'daki siyasî istikrarsızlık, kırılğan ekonomi ve ülke içi var olan etnik çatışmalar, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşü için engel teşkil etmiştir. Buna ek olarak, Gürcistan'da geri dönüşe muhalif kesimler uzun bir dönem Ahıska Türklerinin Cavahetya'ya dönmeleri durumunda bölgedeki Ermeniler ile aralarında bir çatışma çıkabileceği ihtimalini sıklıkla dile getirmişlerdir.⁹⁹

Ahıska Türklerinin anavatana dönüş meselesinin çözülmesi hususunda, Gürcistan'ın 1999 yılında Avrupa Konseyi'ne şartlı üye olması önemli bir dönüm noktası olmuştur. Zira Gürcistan'ın üyelik şartlarından biri Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünün sağlanmasıdır. Bu şarta göre, Ahıska Türklerinin Gürcistan vatandaşı olabilme hakkını da içerecek şekilde geri dönüşleri (*repatriation*) ve entegrasyonları için yasal bir çerçeve oluşturması (2001'e kadar), üç yıl içerisinde (2002'ye kadar) geri dönüş ve entegrasyon sürecinin başlatılması ve bu sürecin de

95 Üren, "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu," 195; Ayşegül Aydıngün, "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus," *International Journal of Human Rights*, no. 6 (2002): 55.

96 Kütükçü, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu," *Akademik Bakış*, 278; Oskari Pentikäinen ve Tom Trier, "Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks," *ECMI Working Paper*, no. 21 (2004): 35-36.

97 Orhan Uravelli "Şevarnadze'nin Ardından," *Bizim Ahıska*, y. 10, s. 35, (2014): 37.

98 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını," 2671.

99 Biletska ve Tuncel, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü ve 'Ermeni Faktörü,'" 321-323, 341.

on iki yıl içerisinde (2011'e kadar) tamamlaması gerekmektedir.¹⁰⁰ Ancak Gürcistan, Avrupa Konseyi'nin geri dönüşü mümkün kılacak yasal zeminin oluşturulması ve sürecin yürütülmesi için uygun gördüğü zaman planlamasına çeşitli nedenlerden dolayı uyamamış,¹⁰¹ 2001 yılında çıkarılması şart koşulan yasa, 2007 yılında çıkarılmış. Uygulamaya başlanması ise 2008 yılını bulmuştur.

Gürcistan'ın Ahıska Türklerine Yönelik İzlediği Politikalar ve 2007 Geri Dönüş Yasası

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, 11 Temmuz 2007 tarihinde Gürcistan Parlamentosu'na sunulan 'Eski Sovyetler Birliği Tarafından 20. Yüzyılın 40'lı Yıllarında Gürcistan'dan Zorla Göçe Tabi Tutulan Şahısların Geri Dönüşü' başlıklı yasa, 1 Ocak 2008 tarihinde yürürlüğe girmek üzere kabul edilmiştir. Başvuru süreci 5 aylık gecikmeyle Mayıs 2008'de başlamıştır. Ağustos 2008'de Güney Osetya'da gelişen olaylar neticesinde Gürcistan'da artan siyasi istikrarsızlık, başvuru sürecinin verimli bir şekilde işletilebilmesini sekteye uğratmıştır.¹⁰² Aslında, uluslararası hukuk kişisi olarak Gürcistan, Avrupa Konseyi'ne vermiş olduğu taaddüt ve uygulamaya koyduğu 2007 Geri Dönüş Yasası ile Ahıska Türklerinin hukuka aykırı bir şekilde anavatanlarından sürüldüğünü ve bu hak ihlalinin ortadan kaldırılmasında da herhangi bir şart koşamayacağını tek taraflı olarak beyan etmiştir.¹⁰³ Ancak, Gürcistan'ın 2007 Geri Dönüş Yasası ile anavatanlarına dönmek isteyen Ahıska Türklerine şart koştuğu belgeler, Ahıska Türklerinin dönüşünü adeta imkansız bir hale getirmiştir.¹⁰⁴

Birçok Ahıska Türkü, Gürcistan'a dönmeyi mümkün kılacak başvuru şartlarını yerine getirmede çeşitli mağduriyetler yaşamıştır. Örneğin, Rusya'nın Krasnodar bölgesinde oturma izni olmadan yaşamak zorunda kalan Ahıska Türklerinin oturma izni belgesini temin edebilmeleri mümkün olmamıştır.¹⁰⁵ İstenilen belgelerden biri olan sürgün belgesi de

100 Keskin ve Anaç, "Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü'nden Günümüze Gürcistan'a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönenlerin Durumu," 284.

101 Gürcistan'ın geri dönüşüne olanak sağlayacak yasal çerçeveyi oluşturma çalışmaları 2003 yılında yaşanan Gül Devrimi ile kesintiye uğramıştır. Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 7.

102 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü ve Yarını," 2672.

103 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 91-92.

104 Keskin, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar," 40.

105 Aydıngün, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü," 9.

temini zor olan ve bulunamaması durumunda başvuruyu geçersiz kılan bir diğer belgedir. Ayrıca yasadan yararlanmak için tüm belgelerini tamamlayan¹⁰⁶ Ahıska Türkleri için, başvurunun İngilizce veya Gürcüce yapılması tercüme maliyeti açısından ciddi bir sorun olmuştur. Başvuru sonrası *repatriant* (Tr. vatanına geri dönen kişi) statüsünün¹⁰⁷ alınması, koşullu vatandaşlığın elde edilmesi ve Gürcistan vatandaşlığının kazanılması hususlarında da çeşitli belirsizlikler mevcuttur. *Repatriant* statüsü elde etmiş olanların sahip oldukları ülke vatandaşlığından çıkması zorunlu kılınmış, ancak koşullu vatandaşlık ve akabinde Gürcistan vatandaşlığının ne kadar bir sürede elde edilebileceği net bir şekilde belirtilmemiştir. Bu durum, Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıska Türklerinin vatandaşı olduğu ülkenin vatandaşlığından çıkmaları durumunda devletsiz kalma ihtimalini doğurmuş, dolayısıyla Ahıska Türklerinin Gürcistan'a geri dönme yönündeki iradeleri üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Ahıska Türklerinin Gürcistan'da kurabilecekleri hayata dair belirsizlikler de, birçok Ahıska Türkü'nün Gürcistan'a dönüş isteğini olumsuz etkilemiştir. Özellikle, yıllardır bir ülkede çalışmış ve çeşitli sosyal haklara sahip olabilmiş Ahıska Türklerinin, Gürcistan vatandaşlığına geçtiğinde bu haklarının geleceğinin ne olacağı sorusunun cevabı net değildir. Sürgünde tanzim edilen malların iadesinin olmaması ve sıfırdan kendi imkanlarıyla Gürcistan'ın uygun göreceği yerlerde yeni bir hayat kurmaları gerçekliği ile de birleşen bu belirsizlikler, Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünün önünde önemli bir engel olmuştur.¹⁰⁸

Gürcistan, özellikle Ahıska Türklerinin 1944 Sürgününde geride bırakmak zorunda kaldıkları mülkler konusunda sorumluluğunun kendisinde olduğunu kabul etmemektedir. Ancak, Sovyet Birliği yıkıldıktan sonra devletleştirilen mallar yeniden eski statüsüne dönmüş ve özel hukuk mülkiyeti kapsamına girmiştir. Gürcistan da oluşan bu durumun yeniden tesisini sağlamakla yükümlüdür.¹⁰⁹ Bu koşulların sağlanmamasına rağmen, sürgün edildikleri köylerine yerleşmeyi göze

106 2007 Geri Dönüş Yasası'nda, sürgün belgesi, ikametgah ve/veya vatandaşlık belgeleri ve vatandaşı olunan ülkeden/oturma izni alınan ülkeden verilmiş geçerli kimlik belgesi, doğum belgesi, ikamet belgesi, adli sicil kaydı, medeni durumu gösteren belge, sağlık raporu ve özgeçmiş olmak üzere 8 adet belge talep edilmektedir Keskin, Tulun ve Yılmaz, "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum," 299.

107 *Repatriant* statüsüne zorla sürgüne gönderilenler ve onların doğrudan soyundan gelenler başvurabilir.

108 Keskin, Tulun ve Yılmaz, "2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum," 303-307.

109 Hasanoğlu, "Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan'ın Yükümlülükleri," 93; İlyas Doğan ve Yaşar Salihpaşaoğlu, "Ahıska Türklerinin Uluslararası Statüsüne İlişkin Dönüm Noktaları," *Ahıska Dosyası*, yıl: 1, sayı: 1 (2007): 14.

alan Ahıska Türkleri için Gürcistan’da nereye yerleştirilecekleri daha önce de belirtildiği üzere diğer bir soru işaretidir. Hasanoğlu’na göre Ahıska Türkleri, Birleşmiş Milletler’in, 1966 tarihli “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” kapsamında ülke içinde hukuka uygun olarak bulunmaları halinde, ülke sınırları içerisinde istediği yere yerleşebilir. Aynı sözleşme hukuka uygun kişilerin ülke sınırları içerisinde de istediği yere yerleşebilme özgürlüğünün belli koşullarda (kamu düzeni, ulusal güvenlik) kısıtlamalara tabi olabileceğini belirtse de, Gürcistan’ın Ahıska Türklerinin Ahıska bölgesine yerleşmemesi için öne sürdüğü nedenlerin uluslararası platformda bir hak ihlali olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Bunun için de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 4 no’lu ek protokolünün 2. maddesini dayanak olarak göstermiş, serbest dolaşım ve ikamet edebilme özgürlüğüne işaret etmiştir.¹¹⁰

Yukarıda bahsi geçen zorluklara, belirsizliklere ve hak ihlallerine rağmen, 2015 yılı dahil olmak üzere yaklaşık 8.900 Ahıska Türkünün başvurusu kabul edilmiş, 1.540 kişi *repatriant* statüsü almış ve bunların 418’i koşullu Gürcistan vatandaşlığı edinebilmiştir. Koşullu vatandaşlık alabilen Ahıska Türklerinden sadece yedi kişi Gürcistan vatandaşlığı alabilmeyi başarmıştır.¹¹¹ Bu durum, tarihsel adaletin yerine getirebileceği ve Ahıska Türklerinin maruz kaldığı birçok hak ihlalinin telafisi olabileceği düşünülen 2007 Geri Dönüş Yasası’nın uygulamadaki yetersizliğini göstermektedir. Buna ek olarak, Avrupa Konseyi’nin Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonu hususunda da talep ettiği yasal zemin bu yasa da net olarak belirtilmemiş,¹¹² bu durum da Ahıska Türkleri için birçok mağduriyete yol açmıştır. Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegre olması konusunda yaşadığı sorunlar Gürcistan Kamu Denetçiliği Kurumunun (*Public Defender of Georgia*) yıllık olarak yayımladığı raporlarda da belirtilmiş, ekonomik, sosyal ve siyasi entegrasyonda ciddi eksikliklerin olduğu ifade edilmiştir.¹¹³ Hem yasa öncesi kendi imkanlarıyla Gürcistan’a dönebilen, hem de yasadan

110 Hasanoğlu, “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan’ın Yükümlülükleri,” 92-93.

111 Keskin, “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar,” 406.

112 Ahıska Türklerinin Gürcistan’da tabi olacakları hukuka, sahip olduğu haklara değinilmemiş, sürgün halkın askerlik, çalışma, sağlık ve sosyal güvenlik, mülkiyet, sivil toplum örgütlenmesi ve eğitim konularıyla ilgili herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Hasanoğlu, “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan’ın Yükümlülükleri,” 90.

113 The Public Defender of Georgia, “The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013,” erişim tarihi: Şubat 3, 2018. <http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf>.

yararlanan Ahıska Türkleri arasında işsizlik büyük bir sorun olmuş, Gürcistan'a geri dönebilen ancak Gürcistan vatandaşlığı elde edemeyen Ahıska Türklerinin, devletin sağlamış olduğu sosyal haklardan yararlanamamıştır.¹¹⁴ Toplumsal entegrasyonu hızlandıracak Gürcüce dil programlarının olmaması, Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonu önünde önemli bir engeldir. Tüm bu zorluklarla mücadele eden Ahıska Türklerinin siyasi entegrasyonlarının gerçekleşebildiğini savunmak kuşkusuz yersiz olacaktır.

Ahıska Türklerinin Gürcü toplumuna entegrasyonunun önündeki en büyük engel, Gürcistan'ın Ahıska Türklerini etnik ya da ulusal bir azınlık olarak değerlendirmemesi, yani onları resmi olarak etnik Gürcü saymasıdır. Bu nedenle, Ahıska Türkleri ulusal azınlıkların entegrasyonuna yönelik yapılan düzenlemelerden yararlanamamaktadırlar.¹¹⁵ Öte yandan, devlet tarafından Gürcü olarak tanımlansalar bile, Ahıska Türklerinin çoğunun gerçekte Türk olduğunun bilindiği ve bu nedenle Gürcü toplumu tarafından dışlandıklarını söylemek de yanlış olmayacaktır.¹¹⁶ Ahıska Türkleri arasında "Müslümanlaştırılmış Gürcü" tezini kabul edenlerin dahi, hem dini hem de gerçek etnik kimlikleri nedeniyle çeşitli ayrımcılıklara maruz kaldığını söylemek mümkündür.

Sonuç

Ahıska Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ahıska bölgesinden çekilmesi ve bölgenin Sovyet kontrolü altına girmesinden günümüze kadar çeşitli baskılara maruz kalmışlardır. Türk kimlikleri nedeniyle Sovyet rejimi tarafından bir tehdit olarak algılanan Ahıska Türkleri, Sovyet milliyetler politikası çerçevesinde resmi olarak bir millet olarak tanınmamışlardır. Bu nedenle kendi kaderlerini tayin etme hakkından mahrum kalmış ve kendilerine ait özerk bir idari yapıya sahip olamamışlardır. 1944 yılında ise Orta Asya'ya sürgün edilen Ahıska Türkleri, 1956 yılında özel yerleşim rejiminin kalkmasının ardından birçok sürgün halkının elde ettiği vatanlarına dönüş hakkından mahrum bırakılmışlardır.

114 Keskin, "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar," 406-407.

115 Gürsoy, "Etnik Bir Demokraside Azınlık Tanımı ve Azınlık Hakları: Gürcistan'daki Ahıska Türkleri," 379.

116 Ayşegül Aydıngün, "Etnik Bir Demokraside Müslüman Azınlık Olmak: Yeni Başlangıçlar Mümkün mü?," *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Aydıngün, Ayşegül, Asker, Ali ve Şir A.Yavuz (Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016), 415.

Sovyet döneminde, Ahıska Türklerinin sürgün öncesi ve sonrası yaşadıkları hak ihlalleri, Sovyet dönemi sonrasında da devam etmiştir. Her ne kadar Sovyetler Birliği temel insan haklarını garanti altına alan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”ni imzalamakta çekimser kalmışsa da, bireylerin ve azınlıkların haklarını koruma amaçlı diğer birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmuştur. Bu anlaşmaların başında 1966’da taraf olduğu “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme,” 1965’te taraf olduğu “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme,” 1966’da taraf olduğu “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi,” 1966’da taraf olduğu “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme” gelmektedir. Öte yandan, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, gerek SSCB’nin devam eden devleti konumundaki Rusya Federasyonu gerekse Gürcistan, bahsi geçen bu sözleşmelerin yanı sıra, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi,” “Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi” gibi birçok uluslararası anlaşmaya da taraf olmuşlardır. Ancak sürgünün 1944 yılında Sovyetler Birliği döneminde yaşanmış olması ve savaş koşulları çerçevesinde devletler hukukuna aykırı olarak değerlendirilmemesi nedeniyle Ahıska Türkleri hem sürgünün neden olduğu kayıplarının hem de devamında gelişen hak ihlallerinin çözümü için muhatap bulma konusunda sorun yaşamışlardır. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği’nin dağılmasından kısa bir süre önce meydana gelen Fergana Olayları’ndan sonra Rusya’ya göç etmek zorunda kalan Ahıska Türkleri Sovyet yönetimi döneminde yasal hakları olan vatandaşlık hakkından mahrum bırakılmak suretiyle temel hak ihlallerine maruz kalmışlardır. Bu durum, Sovyet dönemi sonrasında da devam etmiş ve Ahıska Türkleri, yine, Rusya’nın uluslararası antlaşmalarla garanti altına aldığı temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmışlardır.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Gürcistan da, Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönüşüne ilişkin Sovyet dönemi boyunca benimsediği olumsuz yaklaşımı ve politikaları bağımsızlık döneminde de devam ettirmiştir. Dolayısıyla, Gürcistan’ın 1999 yılında Avrupa Konseyi’ne şartlı üyeliğine kadar Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşlerine ilişkin somut bir ilerleme kaydedilmemiş, yaşanan hak ihlallerine yönelik çözümler üretilmemiştir. Ahıska Türklerine yönelik bu tavır Gürcistan tarafından, Sovyetler döneminde gerçekleşmiş hak ihlallerinden bağımsız Gürcistan’ın sorumlu olamayacağı biçiminde meşrulaştırılmış, uluslararası kamuoyunun ve Ahıska Türklerinin talepleri çıkartılan ancak uygulanmayan Cumhurbaşkanlığı kararları ile karşılanmaya çalışılmıştır. Avrupa Konseyi’nin ısrarlı tutumu sonucunda çıkarılan 2007 Geri Dönüş Yasası

ise kağıt üzerinde Ahıska Türklerinin anavatanlarına dönüşünü mümkün kılmıştır. Ancak uygulamadaki eksiklikler ve sorunlar Ahıska Türklerinin yaşamış oldukları mağduriyetlere yenilerini eklemiştir. Yasanın uygulanması sürecinin neden olduğu bu mağduriyetler sadece Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türklerini etkilememiş, aynı zamanda Gürcistan dışında yaşayan ve anavatanlarına geri dönmek isteyen diğer Ahıska Türklerini de doğrudan etkilemiştir. Gürcistan'a dönmek isteyen Ahıska Türkleri geri dönüş sürecine ilişkin belirsizlikler, vatandaşlık alma hususunda yaşanabilecek aksaklıklar ve vatansız kalma ihtimali nedeniyle Gürcistan'a dönme konusunda tereddüt yaşamışlardır. Tüm bunlara ek olarak vurgulanması gereken bir diğer önemli husus da, Gürcü olmanın etnik olarak Gürcü ve dinen de Ortodoks Hristiyan olmayı gerektirdiğine ilişkin Gürcistan'daki yaygın inançtır. Bu inancın, aslında resmen Gürcü olarak tanımlansalar da Türk oldukları bilinen ve Müslüman olan Ahıska Türklerinin vatanlarına geri dönmeleri halinde dahi yeni hak ihlalleri ve ayrımcılıklar yaşayacaklarına dair ipuçları verdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Kaynakça

- Aliyeva, Minara. "Ahıska Türkleri ve Anavatana Dönme Sorunu." *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II, no. 54 (2013): 2686-2696.
- Avrupa Konseyi. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi." Erişim Tarihi: Ocak 14, 2017.
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf.
- Aydınğün, Ayşegül, "Ahıska (Meskhetian) Turks: Source of Conflict in the Caucasus." *International Journal of Human Rights*, no. 6 (2002): 49-64.
- Aydınğün, Ayşegül. "Ahıska Türklerinin Dünyü, Bugünü ve Yarını." *Yeni Türkiye*, Türk Dünyası Özel Sayısı II. no. 54 (2013): 2665-2674.
- Aydınğün, Ayşegül. "Ahıska Türklerinin Gürcistan'a Dönüşü." *ASAM Bakış*, Rapor No. 6 (2008): 1-20.
- Aydınğün, Ayşegül, Balım-Harding, Çiğdem, Hoover, Matthew, Kuznetsov, Igor ve Swerdlow, Steve. "Meskhetian Turks-An Introduction to their History, Culture and Resettlement Experiences." *Center for Applied Linguistics*, (2006):1-37.
- Aydınğün, Ayşegül. "Etnik Bir Demokraside Müslüman Azınlık Olmak: Yeni Başlangıçlar Mümkün mü?." *Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydınğün, Ali Asker, Aslan Y. Şir, 83 -122. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Aydınğün, Ayşegül. "Resettlement and Belonging among Cultural and Ethnic Kin: Meskhetian Turks in Turkey." *The Meskhetian Turks at a Crossroads- Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 340-377. Berlin: LIT Verlag, 2007.
- Aydınğün, Ayşegül ve Asker, Ali. "Gürcistan: De Jure Üniter, De Facto Parçalı." *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna, Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım, 117-207. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012.
- Aydınğün, Ayşegül, ve Aydınğün, İsmail. *Ahıska Türkleri: Ulusötesi Bir Topluluk - Ulusötesi Aileler*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk - Kazak Üniversitesi, 2014.

Aydınğün, İsmail. “Ne Doğu Ne Batı, Hem Doğu Hem Batı: Avrasya’nın ‘Geçiş’ Ülkesi Ukrayna.” *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna-Türk Dilli Halklar-Türkiye ile İlişkiler* içinde, der. İsmail Aydınğün ve Çiğdem Balım, 209-309. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, 2012.

Aydınğün, Ayşegül. “Ahıska Türkleri: Küresel Dinamikler Işığında Göç, Kimlik ve Ulusötesicilik.” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 299-305.

Baratashvili, Marat. *Legal State of Meskh Repatriates in Georgia*. Tbilisi: United States Informational Agency (USIA), 1998.

Baydar-Aydınğün, Ayşegül. “*Rethinking Ethnic Identity Formation: The Case of the Ahıska (Meskhetian) Turks in Turkey and Kazakhstan*.” Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Biletska, Yulia ve Tuncel, Turgut K. “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü ve ‘Ermeni Faktörü.’” *Gürcistan’daki Müslüman Topuluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydınğün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir, 319-346. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.

Bugai, Nikolai ve Kotof, Kalinina. *Mesketiya Türkleri-Rehabilitasyon İçin Uzun Yol*. Kısmen Çev. Kazım Dursun. Moskova: Russian Deportation Department, Vatan Society and Rehabilitation Found Publication, 1994.

Buntürk, Seyfettin. *Rus Türk Mücadelesinde Ahıska Türkleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2007.

Cobb, Robert. “Meskhetian Turks: Ten Years On.” Erişim Tarihi: Kasım 27, 2013. <http://www.refworld.org/docid/5296fd8b4.html>.

Conquest, Robert. *The Nation Killers-The Soviet Deportation of Nationalities*. Glasgow: Macmillan, 1970.

Council of Europe. “FCNM Factsheet.” Erişim Tarihi: Aralık 16, 2017. <http://www.coe.int/en/web/minorities/fcnm-factsheet>.

Doğan, İlyas ve Salihpaşaoğlu, Yaşar. “Ahıska Türklerinin Uluslararası Statüsüne İlişkin Dönüm Noktaları.” *Ahıska Dosyası*, yıl: 1, sayı: 1 (2007):10-16.

- Geostat. “2014 General Population Census Results-Total Population by Regions and Ethnicity.” Erişim Tarihi: Şubat 5, 2018.
http://census.ge/files/results/engli sh/17_Total%20population%20by%20regions%20and%20ethnicity.xls.
- Gökdemir, A. Ender. *Cenûb-i Garbi Kafkas Hükümeti*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.
- Gürsoy, H. Ege. “Etnik Bir Demokraside Azınlık Tanımı ve Azınlık Hakları: Gürcistan’daki Ahıska Türkleri.” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 375-384.
- Hasanoğlu, İbrahim. “Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Sorunu ve Gürcistan’ın Yükümlülükleri.” *OAKA*, c.10 no. 20 (2015): 75-105.
- Keskin, Serhat. “Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüşü: 2007 Geri Dönüş Yasası ve Uygulamadaki Sorunlar.” *Uluslararası Ahıska Türkleri Sempozyumu*, c.2 (2017): 399-409.
- Keskin, Serhat ve Anaç, Özge. “Ahıska Türklerinin 1944 Sürgünü’nden Günümüze Gürcistan’a Geri Dönüş Mücadelesi ve 2007 Yılına Kadar Dönenlerin Durumu.” *Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir, 275 -294. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Keskin, Serhat, Mehmet Oğuzhan Tulun ve Aytaç Yılmaz. “2007 Geri Dönüş Yasası ve Ahıska Türklerinin Gürcistan’a Geri Dönüş Sürecindeki Son Durum.” *Gürcistan’daki Müslüman Topluluklar – Azınlık Hakları, Kimlik ve Siyaset* içinde, der. Ayşegül Aydıngün, Ali Asker ve Aslan Y. Şir, 295 -318. Ankara: Terazi Yayıncılık, 2016.
- Khazanov, Anatoly M. “Meskhetian Turks in Search of Self-Identity.” *Central Asian Survey*, c. 11, no. 4 (1992): 1-16.
- Khazanov, Anatoly M. “People with Nowhere to Go: The Plight of the Meskhetian Turks.” *After the USSR-Ethnicity, Nationalism, and Politics in the Commonwealth of Independent States*. Wisconsin: University of Wisconsin Press, 1995.
- Kreindler, Isabelle. “The Soviet Deported Nationalities: A Summary and Update.” *Soviet Studies*, c. 38, no. 3 (1986): 387-405.
- Kuznetsov, Igor. “Constructing Identity and Social Networks: Meskhetian Turks in the Russian Federation.” *The Meskhetian Turks at a*

Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement? içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 197-237. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Kütükçü, M. Akif. “Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Ahıska Türklerinin Anavatanlarına Dönüş Sorunu.” *Akademik Bakış*, no. 13 (2005): 271-285.

Osipov, Alexander G. “Falling Between the Cracks: The Legal Status of the Meskhetian Turks in the Russian Federation.” *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 435-486. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Osipov, Alexander “Meskhetian Turks in Krasnodar Krai in 2003.” Erişim Tarihi: Şubat 3, 2018.
<http://lists.delfi.lv/pipermail/minelres/2004-January/003157.html>.

Osipov, Alexander G. ve Cherepova, Olga. “The Violation of the Rights of Forced Migrants and Ethnic Discrimination in Krasnodar Territory.” *The Situation of the Turks-Meskhetians*. Moscow: Human Rights Center (1996).

Pentikäinen, Oskari ve Trier, Tom. “Between Integration and Resettlement: The Meskhetian Turks.” *ECMI Working Paper*, no. 21 (2004).

Peuch, J. Christophe. “Russia: Krasnodar Meskhetians Fast To Protest Ethnic Discrimination.” Erişim Tarihi: Şubat 3, 2018.
<https://www.rferl.org/a/1100133.html>.

Ray, Kakoli. “Repatriation and De-territorialization: Meskhetian Turks’ Conception of Home.” *Journal of Refugee Studies*, c. 13, no. 4 (2000): 391-414.

Ryazantsev, Sergei. *Ethnic Migration and Condition of the Meskhetian Turks at the South of Russia. Stavropol*. Russia: United Nations High Commissioner for Refugees and Danish Refugee Council (2000).

Shanin, Theodor. “Soviet Theories of Ethnicity: The Case of a Missing Term.” *NLR*, no: 158 (1986).

Sheehy, Ann ve Nahaylo, Bohdan. “Crimean Tatars, Volga Germans and Meskhetians: Soviet Treatment of Some National Minorities.” *Minority Right Group Report*, no. 6 (1980).

Sumbadze, Nana. "Back Home Again: The Repatriation and Integration of Meskhetian Muslims in Georgia." *The Meskhetian Turks at a Crossroads-Integration, Repatriation or Resettlement?* içinde, der. Tom Trier ve Andrei Khanzin, 288-339. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Swerdlow, Steve. "Understanding Post-Soviet Ethnic Discrimination and the Effective Use of U.S. Refugee Resettlement: The Case of the Meskhetian Turks of Krasnodar Krai." *California Law Review*, c: 94, no: 6, (2006): 1826-1878.

The Public Defender of Georgia. "The Situation of Human Rights and Freedoms in Georgia. Annual Report of the Public Defender of Georgia 2013." Erişim Şubat 3, 2018.
<http://www.ombudsman.ge/uploads/other/1/1934.pdf>.

Tolz, Vera. "New Information about the Deportation of Ethnic Groups under Stalin." *Report on the USSR*, c. 3, no. 17, (1991): 16-20.

Tomlinson, Kathryn. "Coping as kin: Responses to suffering amongst displaced Meskhetian Turks in post-Soviet Krasnodar, Russian Federation." Basılmamış doktora tezi, University College London, 2001.

Trier, Tom ve Khanzin, Andrei. *The Meskhetian Turks at A Crossroads - Integration, Repatriation or Resettlement?*. Berlin: LIT Verlag, 2007.

Trier, Tom, Tarkhan-Mouravi, George ve Kilimnik, Forrest. *Meskhetians: Homeward Bound....*, Georgia: European Center for Minority Issues (ECMI), 2011.

Uravelli, Orhan. "Şevarnadze'nin Ardından." *Bizim Ahıska*, y. 10, s. 35, (2014): 32-37.

Uravelli, Orhan. "Sovyet Resmi Belgelerinde Ahıska Sürgünü." *Bizim Ahıska*, no. 16, (2011): 8-12.

Üren, Mustafa. "Kimlik, Çıkar ve Jeopolitik Ekseninde Ahıska Türkleri Sorunu." Doktora Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Yunusov, Arif. *Meskhetian Turks: Twice Deported People*. Baku: Institute of Peace and Democracy, 2000.